

Socialrealistisk dokument over dansk folkekultur

Evald Tang Kristensen og Peter Olsen m.fl.: Gamle kildevæld. Portrætter af danske eventyrfortællere og visesangere fra århundredskiftet. Redaktion og kommentarer ved Erik Høvring Pedersen. Kbh. 1981. 166 s., kr. 228,50.

Denne bog er enestående! Det er en samling portrætter af over hundrede af de bedste af de visesangere og eventyrfortællere, som Evald Tang Kristensen havde optegnet efter, og som endnu levede omkring århundredskiftet. De fleste billeder er fotografier fra 1895, og alle billederne er her i nyudgaven suppleret med Tang Kristensens biografiske tekster om de portrætterede, med henvisninger til alt, hvad de har sunget og fortalt ham, med en udførlig og god indledning m.m.

Allerede i sin første viseudgave, *Jydske Folkeviser og Toner, samlede især i Hammerum-Herred* (1871), meddelte Tang Kristensen korte levnedsskildringer af 16 sangere, og det fulgtes op i det lange og indholdsrige »Efterskrift« til *Gamle Viser i Folkemunde, Fjerde Samling* (1891). Som en naturlig forlængelse af disse bestræbelser på at skildre folkekulturens folk på landet fik han den idé, at de også burde afbildes. Han prøvede i slutningen af 1880'erne at arbejde sammen med en fotograf og en kunstmaler, men uden synderligt resultat. Først i 1895 fik Tang Kristensen – på Axel Olriks tilskyndelse – en aftale i stand med fotograf Peter Olsen i Hadsten, og de to drog så rundt i Jylland og fik taget 72 billeder af sangere og fortællere. Der var planlagt flere billeder, men p.gr. af manglende tilskud måtte rejserne indstilles. Heller ikke den påtænkte udgave, hvor billeder og biografier skulle indgå, blev til noget, idet Carlsbergfondet afslog en støtteansøgning fra Kristensen og Olrik. Kristensen lod derfor levnedsskildringerne trykke alene i *Det jyske Almuéliv*, tillægsbind VI (1905), og først i 1927 lykkedes det ham at få alle billederne

udgivet i *Gamle Kildevæld*, hvor Peter Olsens oprindelige optagelser var suppleret med nogle lignende, som var blevet taget i mellemtiden (bl.a. af Tang Kristensen selv). I nyudgaven er billeder og tekst for første gang ført sammen i sin oprindelig planlagte helhed.

Titlen »Gamle kildevæld« viser i en nøddeskal Tang Kristensens syn på disse folkekunstnere – de var netop ikke »stille brakvand«! Om den tekniske realisering af Peter Olsens billeder skriver han selv i det oprindelige forord (som ikke er med i nyudgaven): »Da jeg rejste med Fotografen, holdt jeg stærkt paa, at Personerne skulde fotograferes, som de gik og stod, altsaa ligesom de havde siddet og fortalt eller sunget for mig (. . .) Jeg var selv til Stede under Fotograferingen, og jeg udsaa altid den Plads, hvor denne skulde foretages. Det var mig magtpaaliggende, at Baggrunden om mulig blev god og passende, og at Opstillingen var heldig«. Billederne blev taget udendørs (af hensyn til belysningen), og opstillingen har et enkelt præg. Kvinderne ses ikke sjældent med deres daglige håndarbejde og mændene med deres håndværk. Det er disse principper, der giver portrætterne deres enestående, socialrealistiske karakter. Som der står i det nye forord: »Sammen med Evald Tang Kristensens biografiske notitser om de fotograferede bliver billederne på én gang enkeltportrætter med personlige særpræg og som samling et gruppebillede af den mundtlige traditions formidlere (. . .) De er egnet til at ryste den opfattelse, at »gamle dage« var en romantisk tid og at velfærdsstaten var en grundfæstet kendsgerning. De viser en samfundets underside, hvis livskraft og skaberevne nutiden er ved at genopdage efter at det længe har været god tone at ignorere den«. – Så diskret kan det siges!

Nyudgaven er sober. Billedmaterialet er stort set det samme som i 1927-udgaven, men der er dog optaget et par nye og udeladt et

dusin billeder p.gr. af enten »mangel af eller et dårligt originalfotografi, eller mangel på biografisk tekst« – og det synes jeg er en dårlig begrundelse. Har forlaget haft en finger med i spillet her og været bange for at skæmme en ellers fin billedbog? Jeg savner også det berømte billede »Percy Grainger optager Melodier«, der viser en fonografoptagelse med to sangere i Tang Kristensens hjem – selv om det skal indrømmes, at et sådant billede fra førsteudgavens »Tillæg« kun kom med, fordi Tang Kristensen ikke holdt af, »at der findes unyttede Blade i Bogen«. I øvrigt er det godt, at billedernes format er lidt større i nyudgaven, og at de er helt ubeskårne, så der kommer mest muligt med at det, Tang Kristensen kaldte »den egentlige Ramme«. Billederne er – hvor det er muligt – gengivet efter de oprindelige glasplader, hvilket forklarer deres forbløffende tekniske kvalitet. Tang Kristensens biografiske tekster stammer ud over de allerede nævnte kilder især fra erindringsværket »*Minde og Oplevelser*. At det er en enkelt smutter i kommentarerne hist og her kan vel ikke undgås: Side 33 er Mette Johanne Jensdatter fejlagtigt gjort til Ingeborg Munchs oldemor, fordi udgiveren har overset trykfejlslisten i originaludgaven (fejlen findes i øvrigt også i DgF).

Udgiveren, folkemindeforskeren Erik Høvring Pedersen, hører til dem, der har et nøgternt syn på Tang Kristensen, og ikke forsøger at udglatte de modsætninger og modsigelser, der præger hans fabelagtige livsværk. I indledningen får man en kort vurdering af Kristensens særkende som folkemindesamler og –udgiver (hvor Kristensens egen udvikling prisværdigt nok betones), en skildring af »Gamle Kildevæld«s forhistorie, nogle realoplysninger om de implicerede fotografer og et genoptryk af Kristensens egne artikler om både »Visesangere og Eventyrfortællere i Jylland« (Illustreret Tidende 1898) og »Sæd og Skik for et Par Menneskealdre siden« (Hedebo-

gen 1909). Disse socialhistoriske skildringer er velvalgte i sammenhængen.

Det var jo blandt de laveste lag på landet, at den gamle folkedigtning endnu trivedes i mundtlig tradition i slutningen af sidste århundrede. Hos dem, der selv – eller hvis forældre – havde oplevet landsbyfællesskabet, hoveriet, fæstet og de kollektive samværsformer, som fulgte deraf: Folkestuen, fælles malkning og markarbejde, bindestuer m.m. Hos dem, der stadig indgik i kollektivt arbejds- og fritidssamvær. Hos dem, der kendte sult og overgreb fra en godsejer eller en velstående bonde.

Hvem er de da alle disse husmænd, tjenestefolk, landarbejdere og fattiggårdslemmer, som udgør hovedparten af bogens sangere og fortællere? Ja, mange af de gamle, i dag næsten legendariske sangere fra Tang Kristensens første optegnelsestid o. 1870 var døde: Sidsel Jensdatter, Frands Povlsen, Bodil Kristensdatter, Ane Johanne Andersdatter, Ane Povlsdatter, Ane Jensdatter i Rind. . . (Når chancen nu var der, kunne man have ønsket, at Kristensens biografier af disse mennesker var kommet med i et tillæg bagest, selv om der ikke findes billeder af dem). Men flere af disse store tidlige sangere *er* med i bogen, hvad enten de levede i 1895 eller Tang Kristensen af anden vej har skaffet et billede. Vi træffer f.eks. aftægtsmand Iver Pedersen i Lind (født

Anders Jørgensen Sams, Rostved, Thorsager sogn (f. 1820). Landarbejder og spillemand.
»Han havde lært at spille ved en skolelærersøn i Rønde, de kaldte Skole-Jens, og knap efter konens død begyndte han at gå omkring ved folks døre og tjene sig en skilling ved det (. . .) Han har også kunnet mange viser, men dem har han næsten glemt«. – »At fortælle Æventyr var Mandens stærke Side. . .« (Tang Kristensen, cit. i udgaven s. 92). Anders Sams har helt eller delvis meddelt fire viser til Tang Kristensen: »Moderen under mulde« (DgF 89), to majviser og en pinsevis – men desuden mange eventyr og nogle sagn, gåder m.m. Fotografi: Peter Olsen, 1895.

1798!), hvorom Kristensen siger: »Med en uimodstaaelig Humor sang gamle Iver Visen om »Knud Hyrding« og den naaede sit Højdepunkt, da han sang Slutningen: Hurr byenne lovv, sov loww, sow lowwlowwloww! Man kunde ikke bare sig for at briste i Latter. Han var den første der sang Torvisen (Jydske Folkeminder I 35) for mig, den han ogsaa foretog med en Kraft og et Liv, som om man saa Tor livagtig for sig«. (Det var i øvrigt første gang, at visen om Knud Hyrde, der antages at stamme fra middelalderen, blev fundet i Danmark!). Andre tidlige, betydelige sangere er pietisten og huskonen *Mette Johanne Jensdatter*, der kun kunne synge for Tang Kristensen, når manden ikke var hjemme; de to søstre, huskonerne *Ane* og *Ane Johanne Jensdatter* og deres bror, fæstehusmanden *Jens Jensen Talund*, hvis mor kunne Hundredvisebogen og meget mere udenad; og husmanden *Lavst Johansen*, der forudandede sin død i den nærliggende bæk. Vi træffer ellers gamle Ivers plejebarn, *Kristine Andersen*, hvis forældre og søskende alle var døde af tuberkulose; huskonen *Johanne Kirstine Pedersdatter*, der kunne digte vers og nu var næsten blind; skræddersønnen *Tyge Pedersen*, der blev smed og senere velhavende som ejen-

Ane Sofie Lavridsdatter, Skovhus, Øster Bording, Balle sogn (f. ca. 1805). Spider-ske, indsidderske. »Faderen kunde nok synge nogle viser, og moderen kunde nogle, og så samlede Ane Sofie ellers rundt omkring i bindestuerne, hvad hun kunde få fat på, for hun var nem til at lære«. (Tang Kristensen, cit. i udg. s. 79). – Ane Sofie Lavridsdatter var en af de bedste af de visesangere, Tang Kristensen fandt i 1880'erne. Kristensen har opskrevet 34 viser efter hende, heraf 11 med melodier: En snes middelalderballader, seks åndelige, verdslige og historiske »efterklangsviser«, tre skæmteviser og fem andre viser (bl.a. den berømte »Bygholms hoverivise«) foruden en del eventyr. Fotograf: Peter Olsen, 1895.

domsmægler; og den indvandrede svensker *Ane Kristine Jakobsdatter*, der gik omkring og spandt m.m. Vi træffer syersken *Mette Marie Jensdatter* (»Mette Skrædder«) i Sundby, der både var en fremragende eventyrfortæller og »en Type paa en gammel Visesanger«; den »stundesløse« *Larsine Nielsine Jens-Kristiansdatter*, som Tang Kristensen måtte følge rundt i huset, mens han optegnede eventyr og viser; den prægtige gamle vise-sanger *Ane Sofie Lavridsdatter*, der »sang for mig til hun blev hæs« og i øvrigt vandrede omkring og spandt og kartede for folk (se billedet); træskomanden *Jens Kristensen* (»Bitte-Jens«), *Jensine Hansen* i Sømoeshus, spinder- og strikkesken *Birthe Marie Nielsdatter*, aftægtsmanden *Kristen Rasmussen Egendal* (»Kræn Rask«), huskonen *Kirsten Marie Jensdatter* og aftægtskonen *Ellen Kirstine Kristensen Bech* – for nu blot at nævne under en trediedel af bogens visesangere. Jeg skal ikke prøve at beskrive bogens billeder, de skal

ses. Vil man dybere for at lære disse menneskers kultur at kende – og det bør man unde sig – kan man følge henvisningerne bag i bogen og lede deres viser frem i DgF og i Tang Kristensens egne 5 bd. viseudgaver (eller for de utrykte – og i bogen her uspecificerede – visers vedkommende selv tage ud på Dansk folkemindesamling). Så vil man også til sin glæde finde ud af, at adskillige af sangerne endnu levede og blev indspillet, da Tang Kristensen og H. Grüner Nielsen i 1907 og –09 foretog de første folkevise-fonografoptagelser i selve Danmark. Disse fonografoptagelser kan i dag høres på Dansk Folkemindesamling i Kbh. (Mon der aldrig bliver økonomisk mulighed for at få dem udgivet?).

Bogen bæres af Peter Olsens fremragende billeder, suppleret af Tang Kristensens knappe tekster, men den kan bruges på mange måder. Den er en socialrealistisk dokumentation fra århundredskiftet i billeder og ord. Den giver gennem sine henvisninger mulighed for

studier i større sanger- og fortællerrepertoarer (selv om det er en myte, at Tang Kristensen skrev *alt* ned, hvad en sanger kunne synge – han var kun til en vis grad interesseret i nyere kærlighedsviser og andet »Rimeri saa næsten uden Poesi«, som han siger i forordet til *Jyske Folkeminder*, bd. XI). Og den er en fin støtte for dem, der selv vil genoplive denne musikalske folkekultur – i beboerhuset, i en undervisningssituation eller blot privat sammen med vennerne.

Udgivelsen er et eksempel på et genoptryk, der har formået at lægge en ekstra kvalitet til førsteudgavens i forvejen store, og at henvende sig til en bred kreds samtidig med at være nyttig for folk, der selv studerer og arbejder med folkekulturen. Det er naturligt at håbe, at denne fine udgivelse vil blive fulgt op af forsvarlige genoptryk af nogle af de 3–4000 visetekster og melodier, som Tang Kristensen indsamlede – helst ordnede efter sangere.

Jens Henrik Koudal

Sønderjysk folkemusik

Med C. Jensen og hans sønderjyske spillere. Hans Schmidt og de sønderjyske sange.

Udgivet af Kiers Gård, Højer, i samarbejde med Institut for folkemindevidenskab, Københavns Universitet. Kr. 66,50 (pr. hæfte med tilhørende bånd).

Med to små hæfter med tilhørende bånd, om den folkelige musikalske kultur i Sønderjylland har Karsten Biering vist en af vejene man kan gå i forbindelse med udgivelse af folkekultur.

Han siger selv at det, med baggrund i den betydelige interesse for den traditionelle musikalske folkekultur, er et forsøg på at *dokumentere og illustrere en særlig regional sang-tradition, der nok især har sine rødder i den*

folkelige fællessang, således som den gennem omkring 100 år har lydt i foreningslivet, i de folkelige forsamlinger og i selskabslivet, bl.a. derfor er optagelserne optaget »live« med dansende og lyttende publikum.

Sønderjylland adskiller sig fra andre egne i landet, ved at have et stort og rigt foreningsliv i en tid hvor radio og TV's underholdningstilbud gør det svært at holde liv i folkelig »live« underholdning. Mange mennesker er aktive i arbejdet med folkekultur, men især *en* indtager en meget fremtrædende plads. Lærer Christian Jensen er stifter af bl.a. »Danske folkedanseres spillemandskreds« af »Sønderjyllands amatørsymfoniorkestre«, og desuden leder han den spillemandsgruppe, det ene hæfte handler om.

Hæftet indledes, med udgangspunkt i en artikel i Modspil nr. 8, med en kort rede-

gørelse for de to hovedretninger i dansk spillemandsmusik – Danske folkedanseres spillemandskreds og Folkemusikhusringen – og placerer C. Jensen og hans spillemænd i forhold til de to retninger. Ikke i den ene og ikke i den anden, men lidt imellem med en skønsom blanding af holdninger, elementer og stiltræk fra de to retninger og med en betydelig musikalsk arv fra *provinsens mange musikdirektører der fra 1850 til 1900 år frem var ensembleledere, arrangører, solister og ofte komponister og musiklærere*.

Dernæst portrætteres C. Jensen og de øvrige medvirkende musikere med vægt på deres opvækst, uddannelse og musikalsk virksomhed. Der tegner sig et uddannelsesmønster der vel er normalt for landbougdom fra første del af århundredet: landbrug, højskole og seminarium. Særlig Rødding højskole har spillet en stor rolle i Sønderjyllands historie og tilsammen fortæller de portrætterede en del af Sønderjyllands kulturhistorie, fordi de